

ЉУЉАЊЕ КАО КАТАРТИЧНА АКЦИЈА

Многи српски празници, по својој садржини и циљу па и по свом карактеру, припадају дохришћанском времену. Ово се може утврдити на основу унутрашње анализе појединих ритуала, начина њихова постанка и временског подударња у другим религијама. Нажалост, у већини случајева, досадашња научна проучавања традиционалних остатака духовне културе и сеоских обичаја код нас, на првом месту су се повезивала с обичајима германских народа, а у много мањој мери или недовољно с античким народима за чије утицаје и у материјалној и у духовној култури имамо неоспорне доказе.

Као пример да се без осврта на класичну традицију не може доћи до правог решења кад је реч о нашем фолклору, може да послужи обичај љуљања који се, приликом извесних празника и у карактеристичним моментима људског живота, врши као специјална магиска радња с нарочитим циљем.

Порекло овог ритуала тешко је пратити, јер је љуљање, као магиски акт, врло старо и раширено код многих народа на свету¹). Као најстарија претстава ритуала љуљања може се сматрати једна женска статуета без главе нађена у Мари у Nimhursag-у (Сирија)²), која је имала рупице са стране и испод колена тако да је могла да буде обешена као да седи на љуљашци. Како је целокупни материјал М. А. Perrot датовао средином трећег милениума и како до тада није нађена слична претстава, могло би се закључити да је овај ритуал анадолског порекла. Друга претстава је један стеатопигни идол нађен у Malthi у Месенији који је имао рупице позади и могао је да се љуља³). Обе ове претставе имају најбољу аналогију у Hagia Triadi на Криту⁴) где је критска богиња плодности претстављена како се љуља између два стуба с голубовима на врху. Ова три најстарија археолошка објекта довољна су да покажу да је акт љуљања врло стар, да је познат источним народима и да је преко Крита прешао на грчко копно где се сачувао у извесним свечаностима посвећеним божанствима плодности.

1) J. G. Frazer, *The Golden Bough*, 4, p. 277 sqq.

2) Ch. Picard, R. A. 1941, 1, 84.

3) Ch. Picard, *Les religions préhelléniques*, 1948, p. 196.

4) M. Nilsson, *The Min. Myc. Rel.* p. 254, fig. 85.

О значењу овог риутала, до скоро, мишљења су била устаљена да је то магиска радња аграрног карактера. Међутим, анализирајући митолошка објашњења код Грка која су у вези с овом акцијом, а усвајајући ново тумачење које дају неки научници, долазимо до могућности да овај исти обичај у нашем народу означимо као катартичну акцију у низу многих других.

Магиско љуљање код античких Грка, чије претставе имамо сачуване на грчким вазама⁵⁾, упражњавало се о разним свечаностима и обичајима као што су: *aiora*, *charila*, *oscillatio*, *oscilla*, *feriae* и *agalme*.

За *aiora* (αἰώρα⁶⁾) и *charila* (Χάριλα⁷⁾) интересантна су митолошка тумачења о њихову постанку настала много касније од самог ритуала који се вршио о тим празницима. Са љуљањем, по миту, стоје у вези две ствари: глад и вешање. Глад као последица неплодности земље и ритуално убиство — вешање — ради фаворизирања аграрне плодности познати су у примитивној религији као два тесно везана момента. Мотив вешања, сам по себи, врло је чест у грчкој религији и митологији. Према грчким митографима вешање је било једна врста самоубиства од нарочите части⁸⁾. Обе ове појаве, чини се да су биле довољне да и моменту љуљања, који са самим чином нема никакве везе, дају аграрну црту. Hunziker⁹⁾ је мишљења да „љуљање није само проста разонода него магиска радња која је у стању да утиче на плодност земље“. За аграрно објашњење ритуала љуљања су J. G. Frazer, M. Nilsson, G. Lafaye¹⁰⁾, и др. Међутим, има научника који ритуалу љуљања дају други карактер. M. J. Carcopino¹¹⁾ вешање доводи у везу с аграрним моментом, али претпоставља да су *oscilla* замена за људску жртву, због фаворизирања аграрне плодности, временом замењене лутком. Касније, кад људи више нису разумевали ритуално самоубиство, веровало се да се *agalme* (лутке) стављају ради испаштања или каквог покајања и да су на тај начин подвргнути „чишћењу ваздухом“. Слично тумачи љуљање и C. Jullian у свом чланку о римским свечаностима¹²⁾, јер кад говори о дану чишћења он каже: „les oscilla qu'on agite dans les airs constituent à n'en pas douter un acte de purification“.

5) Ernst Pfuhl, Bd. 3, sl. 222.

6) Dict. Ant. s. v. aiora.

7) Dict. Ant. s. v. charila.

8) Код Грка чест је случај да се херојима приписује вешање као Федри, Клитемнестри, Јокасти, Антигони, Еригони и др.

9) Hunziker, Dict. des Ant. G. et R. s. v. aiora.

10) G. Lafaye, Dict. des Ant. G. et R. s. v. oscillatio.

11) Carcopino *Virgile et les origines d'Ostie*, p. 381; Ch. Picard, R. A. 1928, 1, p. 46.

12) C. Jullian, Dict. des Ant. s. v. feriae.

Ch. Picard каже¹³⁾ да су стари у антици сматрали да љуљање може да симболизује дар, да има стваралачки карактер у магији и, на првом месту, да има моћ посвећивања и чишћења. Против аграрног објашњења за акт љуљања су и Boehm¹⁴⁾ а нарочито R. Vallois¹⁵⁾ који каже: „Ces rites ont un caractère de rachat; ou tout ou moins d'exorcisme“.

За објашњење ритуалног љуљања које се сачувало о извесним празницима и догађајима из човечијег живота у нашем народу, потребно је да се нагласе извесне ствари. Сви су обичаји, било код нашег или којег другог народа, прожети извесном магијом. Ако трагамо за пореклом видимо да они потичу још из најдавніје прошлости и да имају дубок корен у народу који их преноси с колена на колена. Поред разних алегоричних радњи, којима се смисао лако даје наслутити, има и таквих којима се већ изгубило објашњење, али се ипак зна да се тако „ваља“ или „не ваља“. Зато није довољно народне обичаје само бележити и регистровати него им треба пронаћи тајни скривени смисао. Дешава се да је смисао и тумачење које народ даје често непотпуно и изопачено, зато треба тражити праву суштину према основним животним принципима.

Да се неким манифестацијама из нашег фолклора не даје увек право значење, може да нам послужи лустративно љуљање. Како се овај ритуал обављао, обично, о празницима, за које су везани многи други обичаји чији је циљ обезбедити напредак и здравље људима, а нарочито, родну годину, тако се и љуљању давало аграрно објашњење. Љуљање о Белој Недељи и Ђурђев-дану¹⁶⁾ тумачило се као на пр.: „да боље роди тежина . . . и ради здравља људи и стоке“¹⁷⁾, или „да не боле леђа“¹⁸⁾, или „да боље роди жито и конопље да буде височије“¹⁹⁾. Међутим, ни једно од ових тумачења не одговара правом значењу тог обичаја. Следећа два случаја која ћемо навести, а за која нису дата никаква објашњења, допустиће нам да љуљању дамо оно значење које оно у ствари и има.

У околини Ђевђелије постоји обичај љуљања детета трећег дана по рођењу. То је тзв. „љуљајне“. С. Тановић о

¹³⁾ Ch. Picard, *Les religions préhelléniques*, p. 196; R. A. 1941, 1, p. 84.

¹⁴⁾ Pauly—Wissowa, s. v. Lares.

¹⁵⁾ R. A. 1924, 2, p. 33.

¹⁶⁾ Љуљање о Покладама и Ђурђев-дану раширено је готово по целој нашој земљи. Види: Тих Ђорђевић, *Обичаји народа српског*, С.Е.З. књ. 14; Сава Милосављевић, *Српски народни обичаји из среза омољског*, С.Е.З. књ. 19; Стеван Тановић, *Српски народни обичаји у Ђевђелијској Кази*, С.Е.З. књ. 49; В. Чајкановић, *Расправе и грађа*, С.Е.З. књ. 50; Милош Скорић, *Живот и обичаји планинаца под Фрушком Гором*, С.Е.З. књ. 54; Milovan Gavazzi, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja* I, 50.

¹⁷⁾ Сава Милосављевић, *Српски народни обичаји из среза омољског* С.Е.З. књ. 19, стр. 253.

¹⁸⁾ В. Чајкановић, *Расправе и грађа*, С.Е.З. књ. 50.

¹⁹⁾ Тих Ђорђевић, *Обичаји народа српског*, С.Е.З. књ. 14, стр. 32.

томе пише:²⁰⁾ „Треће вечери по рођењу дете се љуља. Спреми се богата вечера и позову се сва позната деца... Бабица разастре на средњем *к'шу* једну потпуну нову неразгрљену кошуљу... и мете дете обучено на њу. Поред детета метне: перо, књигу, маказе, иглу, писаљку, пиштољ, чешаљ, бритву и друге ствари... После тога сва деца опколе кошуљу на којој лежи дете ухвати кошуљу једном руком, или обема ако је мало деце, и заједно с бабом подигну је са земље на извесну висину и ту је задрже. Сад бабица држећи кошуљу, повуче је на једну страну па потом попусти те услед овога почне дете да се љуља (нија) час овамо час тамо. За то време док се дете љуља, сви укућани стоје на ногама... а бабица благосиља: „Да биде здрав, да биде касметлија... и т. д.“

Други случај старог обичаја љуљања сачувао се у Хо-мољу у вези с погребним ритуалима. Сава Милосављевић то описује овим речима:²¹⁾ „На дан суботног подушја мати даје за душу и одело умрлога... Позвани остане пред вратима, држећи запаљену свећу и обрнувши се Истоку или кућним вратима и мати с оном женом уђе у собу те насред себе простру једну нову поњаву, па отвори сандук, поводи из њега све заостало одело покојниково и поређа га по поњави... окади га три пута с десна на лево, па са оном женом дигну поњаву од земље за један пед, обрну се истоку и три пута је занијају на ту страну, рекавши гласно сва три пута: „Да се види пред мојом (име умрлог или умрле). Затим се обрну северу, те југу, па западу и сваки пут заљуљају и рекну као и први пут. Докле оне ово раде у соби при отвореним вратима, дотле неко од млађих из куће отрчи на реку или поток и донесе воде у новом врчу којим се дотле вода није саитала. Кад онај с водом дође, мати узме врг, обрне се суңцу и китицом босиљка попрска из врга оне хаљине...“

Очигледно је да у оба ова случаја ритуал љуљања није никаква магична акција аграрног карактера.

У првом случају лако је објаснити овај акт кад се зна да стари у детету гледају реинкарнацију претка²²⁾, и да оно долазећи на свет носи са собом и његове грехе. За чишћење, које је у овом случају неизоставно потребно, да би се дете примило у ред живих, приступа се лустративној акцији — љуљању, поред још неких о којима овде није реч.

Други случај још убедљивије говори да катартично љуљање има за циљ чишћење од духовне нечистоће. Добро

²⁰⁾ Стеван Тановић, *Српски народни обичаји у Бевђелијској кази*, С.Е.З. књ. 40, стр. 109.

²¹⁾ Сава Милосављевић, *Српски народни обичаји из среза омољског*, С. Е. З. књ. 19 стр. 253

²²⁾ О реинкарнацији претка у новорођеном детету види: E. Samter, *Geburt, Hochzeit und Tod*, Leipzig / Berlin, 1941, стр. 114; E. Dieterich, *Mutter Erde*, Leipzig Berlin, 1913; Tylor, *Primitive Culture*, London 1920.

нам је познато још из најпримитивнијих веровања, да је мртавац и све што је у вези с њим „нечисто“, и да живи нарочито пазе да са том нечистоћом не дођу у додир.²³⁾ У овом нашем случају немамо само чишћење ваздухом — љуљањем него и чишћење водом — прскањем.

Не само да у ова два случаја ритуално љуљање има за циљ очишћење, већ ако пажљивије анализирамо и остале моменте љуљања, видећемо да је лустративни разлог тај, а не аграрни, ради којег је оно вршено.

Бела Недеља, последња недеља мрса уочи шестонедељног поста за Ускрс, сва је у знаку праштања и чишћења. Тој недељи је посвећено опште спремање и чишћење у кући, а није ни случајност да се те недаље мире сви који су пре тога ма због чега били у завади. Напослетку, ове се недеље прскаче ватра која исто има за циљ да „очисти“, учини неког бесмртним, или да обнови моћи. Карактеристично је да се ритуалима духовног чишћења кроз воду, ватру и ваздух приступа и о Ђурђев-дану. Тог дана „ваља“ да се окупа у води с ђурђевским цвећем, да се прскаче ватра и да се љуља.

Разлог за аграрно објашњење овог акта у народу је у алегоричном тумачењу самих покрета. Јер оно што се креће на горе (ма да је овде кретање лево-десно) народ тумачи „да иде у напредак“ „да расте“ „да буде височије“. Ово је објашњење устаљено само за случајеве ако се људи љуљају, јер за љуљање других ствари није се ни дало тумачење.

Међутим, горенаведена два стара обичаја љуљања допуштају нам да, уопште, љуљање о нашим празницима тумачимо као лустративно-катартичну акцију и баш као такву неопходну за постизање других с аграрним циљем.

Београд.

Анка Милошевић - Јанковски.

SUMMARY

Anka Milošević - Jankovski: ROCKING AS A CATHARTIC ACTION

As an ancient, rocking is considered as magic of an agrarian character. However, more recent interpretations of this action describe it as a lustrative one.

Two old customs in Serbia contribute to this second theory. One is the custom of rocking the child there days after birth and the other of the rocking the clothing of the dead before it is given to living persons.

²³⁾ *παίvesθαι* код Грка значи упрљати се додиром мртваца. Код Римљана на пр. свештеници и понтифици Јупитерови нису смели да виде мртваца ни да сретну погреб, јер им то „квари или им спречава извесне магичке радње“ (Edouard Cuq, *Dict. Ant. s. v. funus*), отуда се погреб вршио ноћу. Код нас је обичај да пред кућом умрлог стоји суд с водом (*ἀράμιον* код Грка) да би сваки који наушта кућу опрао руке т.ј. „очистио се“.